

<https://doi.org/10.15407/sofs2025.01.092>

УДК 069.01:904:7.031.1 «632/633»

Д.В. КЕПІН, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова»
просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
e-mail: dKepin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МУЗЕЙНИЦТВА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЯВИЩА

У статті викладено результати комплексного розгляду явища музейництва на теренах України на основі залучення даних від гуманітарних і природничих наук: археології, етнології, філології, культурології, мистецтвознавства, музеології, пам'яткознавства, антропології, геології, палеонтології. Застосовано історичний підхід до вивчення проблем музеології, порівняльно-історичний метод, історико-хронологічний метод, загальнонаукові методи аналізу і синтезу, дедукції, індукції, методи музеології як наукової дисципліни, принцип об'єктивності. Для порівняльного аналізу залучено сучасні дані з музейництва країн Європи, Близького та Середнього Сходу, хронологічні межі визначено добою первісності та грецько-римського часу. Розглянуто гіпотезу Ю.А. Омеляченка, згідно з якою до музейні форми зберігання та використання історико-культурних цінностей відомі у первісному суспільстві, що проявилось в організації святилищ і пізніше храмів, поширених у класовому суспільстві. Проаналізовано погляди філософів, культурологів, археологів, етнографів на походження речової культури. Проведено аналіз писемних пам'яток грецько-римського часу. Показано, що безцінним писемним джерелом, яке дає уявлення про форми збереження цінностей у стародавніх народів Сходу, є Біблія. За результатами дослідження зроблено висновки, що процес формування ціннісного («музейного») ставлення людини має такий вигляд: «річ → річ як працінність → річ як цінність (предмет музейного значен-

Цитування: Кепін Д.В. Джерела з історії музейництва як соціокультурного явища. *Наука та наукознавство*. 2025. № 1 (127). С. 92—106. <https://doi.org/10.15407/sofs2025.01.092>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ня) → «музейний предмет» → колекція → зібрання → музей». Предмет музейного значення виконує мнемоністичну функцію, тобто має властивість нагадувати людині про щось в означенні пам'яті; сакральні інститути суспільства, на кшталт святилищ та храмів, не наділені музейними функціями. У давніх людей не було усталеного розуміння необхідності створення світського просвітницького закладу, як-то музей. Мав минути певний час для вироблення у культурі суспільства критеріїв «музейного» поцінування речей та усвідомлення необхідності збереження та популяризації пам'яток шляхом створення експозицій для широкого кола відвідувачів, що у країнах Європи припадає на добу Відродження та Просвітництва. Музей як поліфункціональна система є епістемною моделлю культури, однією з історичних форм колективної пам'яті, ціннісного ставлення людини до світу, підтримки традиції та засобом масової комунікації, що проявляється в експозиції, яка інформує про абстрактне за допомогою конкретного.

Ключові слова: музеологія, музейництво, музей, культура первісного суспільства, річ, чурина, цінність, святилище, храм.

Вступ. У сучасному суспільстві музеї є осередками духовності та скарбниці колективної пам'яті людства, зберігають унікальну інформацію наукового і культурного значення, яка міститься у матеріальних пам'ятках (артефактах) і об'єктах природного походження.

Упродовж розвитку музеології у країнах Європи змінювалися наукові засади вивчення музейництва та його складової — музею. На початку 1980-х рр. словацький музеолог А. Грегорова у дисертації, що вийшла друком у вигляді монографії, висловила думку, що суспільство Стародавнього світу вже мало інституцію, як-то музей [1]. Таке «модернізоване» розуміння знаходимо й у сучасних підручниках і посібниках з музеології та музейництва. Тривають дискусії щодо тлумачення поняття «колекція» та появи власне музейних закладів з усіма притаманними їм соціальними функціями; народження музеїв датують добою античності та пов'язують із виникненням Александрійського музею в елліністичному Єгипті [2]. На думку чеського археолога-музеолога, фахівця в галузі доби первісності, засновника Празької музеологічної школи І. Неуступного (1905—1981), розгляд появи перших речей та колекцій у соціумі, що з часом стає підставою для музейництва і виникнення власне музею, має спиратися на досягнення археології [3]. Водночас представник Брновської музеологічної школи, професор З. Странський (1926—2016) розглядає музеологію як метанауку, що має комплексно підходити до висвітлення питання витоків музейництва [4, с. 54—59]. У зв'язку з цим досить показовими є міжнародні видання з термінології музеології, опубліковані Міжнародною радою музеїв, створеною під егідою ЮНЕСКО, які не надають усталених визначень термінів [5].

Сучасні українські дослідники (В.М. Банах, О.М. Гончарова, В.В. Кушнір, Р.В. Маньковська, О.С. Климишин, І.В. Шидловський, О.В. Черво-

ненко та ін.) теж приділяють певну увагу питанню витоків музейної діяльності. Тут слід назвати праці доктора філософських наук, доцента А.О. Сошнікова (Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди), який розглядає феномен музейництва з ґносеологічної точки зору та висловлює думку, що у сучасному суспільстві музей як традиційна інституція може з часом втратити свої функції, адже колекції (музейні предмети-експонати) схильні до старіння і можуть бути фізично втрачені. Це призведе до трансформації самого поняття «музей». Сучасний музей набуває рис «атракціону» [6]. Свого часу автор цієї статті разом із біологом-ентомологом і музеологом, кандидатом біологічних наук О.В. Червоненко розглядав колекціонування предметів природничого походження у Стародавньому світі [7], тож пропонується робота є продовженням попередньої.

Мета статті — викласти результати комплексного розгляду явища музейництва на теренах України на основі залучення даних від гуманітарних і природничих наук, насамперед археології, етнології, філології, культурології, мистецтвознавства, музеології, пам'яткознавства, антропології, геології, палеонтології.

Методологія і джерела дослідження. Автором використано історичний підхід до вивчення проблем музеології, порівняльно-історичний метод, історико-хронологічний метод, загальнонаукові методи аналізу і синтезу, дедукції, індукції, методи музеології як наукової дисципліни, принцип об'єктивності. Для порівняльного аналізу залучено сучасні дані з музейництва країн Європи, Близького та Середнього Сходу, хронологічні межі визначено добою первісності та грецько-римського часу.

Результати дослідження. В одному із сучасних вітчизняних енциклопедичних видань музей визначено як *«соціальний інститут, виникнення якого історично обумовлене суспільною потребою підтримки культурної пам'яті шляхом вилучення з середовища побутування, дослідження, збереження, презентації, інтерпретації й передачі наступним поколінням найцінніших об'єктів культурної та природної спадщини»*¹.

Поняття «музейне ставлення людини до світу» увів у науку З. Странський у 1970-х рр. Музеолог зазначав, що музейність виявляється передусім у «музеаліях» (чеськ. *muzealita*) — музейних предметах (у нашому розумінні — предметах музейного значення) — автентичних матеріальних субстанціях, які свідчать про минуле, дають змогу заново пережити та пізнати конкретну подію [8].

¹ Федорова Л.Д. Музей. Енциклопедія сучасної України. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: <https://esu.com.ua/article-70323> (дата звернення: 18.12.2024).

В історії музейництва (музейної справи) зазвичай виділяють т. зв. передісторичний етап, пов'язаний зі збиральництвом і колекціонуванням речей, які в сучасній музеології можна визначати як предмети музейного значення. Археолог і музеєзнавець, доктор історичних наук, професор Г.Г. Мезенцева (1923—1997) окремо розглядала збирання доби Середньовіччя (IX—XVII ст.) і висунула гіпотезу, згідно з якою храми Київської Русі були своєрідними сховищами «музейних» цінностей. Такої точки зору дотримується більшість сучасних дослідників [9, с. 12—14; 10].

Водночас український музеєзнавець, кандидат історичних наук, професор Ю.А. Омельченко (1937—2017) у 1990-х рр. висунув гіпотезу про те, що предмети музейного значення у сучасному розумінні цього терміна існували ще за кам'яної доби [11, 12]. Ціннісні відносини у сфері соціально-економічного життя охоплюють різні сторони та рівні взаємодії людини з матеріальним, речовим світом, тоді як у духовно-практичній діяльності вони набувають форми ціннісно-сміслових відносин, і речі, які є витвором культури, втрачають утилітарну цінність, але набувають знакового статусу, оскільки культура є колективною формою пам'яті. Артефакти (рухомі предмети, створені у результаті людської діяльності) з часом можуть стати пам'ятками і розглядатися як своєрідні «тексти» минулих і сучасних соціумів [13, 14].

В історії речей виділяють т. зв. міфотворчий період, коли первісна людина інтуїтивно розуміла соціальну природу речей, що проявлялося у фетишизації, анімізмі та тотемізмі. На певній стадії розвитку культури первісної людини вона вже почала усвідомлювати реальні та символічні функції речей. Семіотичний аспект часового буття речі, речового середовища дає змогу говорити про речі як про знаки минулих культур. Речі мають комунікативний характер, тобто здатність щось повідомляти (або нагадувати) людині.

Власне історія речей розпочинається з їх виготовлення. За даними археологічних досліджень, предмети неутилітарного призначення з'являються у ранньому палеоліті. З іншого боку, вчені поки не можуть пояснити, що спонукало стародавню людину збирати «незвичайні предмети». Геологи поділяють такі предмети з мінералів і мінералізованих матеріалів, знайдених на ранньопалеолітичних стоянках Європи, на п'ять типів: скам'янілості; кристали кварца та інші форми; камені з виїмками; предмети антропоморфної форми; артефакти, виготовлені з незвичайних порід каменю [15]. Як зазначала палеонтолог М.Д. Поплавська, первісна людина збирала фосилії як органічного, так і неорганічного походження. Стародавня людина звертала увагу на зовнішню красу та міцність таких знахідок. Вони слугували прикрасами: скрем'янілий кістяк морського їжака, пластина щита стародавньої панцирної риби, мушлі, які зберегли оригінальність малюнка. Такі предмети могли бути й феті-

шами [16]. На нашу думку, річ є синонімом артефакту (від лат. *arte* — мистецтво і *factum* — зроблений), тобто предметом не природного (еоліт), а штучного походження, зробленим людиною. Еоліт (від гр. *eos* — зоря і *lithos* — камінь) — це шматок каменю, який має вищербини, утворені внаслідок природних процесів.

До пізнього палеоліту належить формування естетичного ставлення людини до речей. Це, зокрема, проявилось у наданні деяким артефактам вишуканої форми, у появі творів образотворчого мистецтва. За даними новітніх археологічних досліджень, витoki образотворчого мистецтва сягають навіть більш раннього, ашелю-мустьєрського, часу.

До неолітичної доби належить також орнаментований посуд. У різних історичних епохи естетична діяльність виявляється у різних формах [17, с. 30, 32; 18, с. 32—43]. У зв'язку з цим важливою є думка доктора філософських наук, професора С.Б. Кримського (1930—2010), який визначив культуру *«як актуалізацію смислового потенціалу творчої діяльності, що характеризується перетворенням речей у речення та відтворенням досвіду історії в його потенціальності, невикористаних можливостей його подальшого збагачення»* [19, с. 56].

На думку Ю.А. Омельченка, музейна потреба простежується вже починаючи з пізнього палеоліту [12]. До речей-предметів музейного значення дослідник відносив т. зв. чуринги. Проте, як вважають археологи (В.М. Даниленко, М.О. Чмихов, Б.Д. Михайлов) та етнографи (А. Ломмел), чуринги як в аполітейних, так і у синполітейних суспільствах виконували сакральну функцію. Такої ж думки дотримується й чеський палеоантрополог Ян Єлінек [20, 21, 22, 23].

У Гроті Чаклуна на території святилища Кам'яна Могила В.М. Даниленком знайдено 50 гравійованих предметів пізньопалеолітичного часу. Б.Д. Михайлов інтерпретував їх як чуринги. А у Гроті Чуринг виявлено 40 орнаментованих пісковикових чуринг, датованих протонеолітичним (мезолітичним) часом, тобто це було своєрідне сховище культових предметів. За етнографічними даними (аборигени Австралії) М.О. Чмихов поділяв чуринги за функцією, виконуваною ними у культурі первісного суспільства, на такі групи: атрибути обрядів, універсальні — тотемічні чуринги. Останні зберігалися в спеціальних сховищах, до яких допускалися лише старійшини. Дослідник вважав, що ритуальні предмети, подібні за функцією до чурингів, походять із пізньопалеолітичних поселень Полезині (Італія), Мізин та Балин-Кош (за В.С. Ветровим; мезоліт, за В.Н. Станком) [22, 23]. Святилище Кам'яна Могила (Мелітопольський р-н, Запорізька обл.) входить до Національного історико-археологічного заповідника з аналогічною назвою, створеного як державний 1986 р. В археологічному музеї Інституту археології НАН України експонується моноліт із зображенням бика кін. IV — поч. III тис. до н. е.,

Реконструкція святилища доби бронзи із с. Степове Миколаївської обл. Розкопки І.М. Шарафутдинові. На передньому плані автор реконструкції археолог-музеолог Г.М. Бузян (Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Національний заповідник «Переяслав», Київська обл.)

Джерело: фото Д.В. Кепіна, 2001 р.

який перевезено зі святилища. На теренах України святилища набувають подальшого поширення за доби енеоліту-бронзи (рис. 1).

Отже, гіпотеза Ю.А. Омельченка потребує підтвердження археологічними та етнографічними джерелами. Ми поки що не можемо ототожнювати чуринги з предметами музейного значення. Основною їхньою функцією є культова. Власне предмети музейного значення та предмети культу в суспільстві виконують різні функції, хоча до певної міри першим також притаманна «фетишизація» людиною.

Безцінним писемним джерелом, яке дає уявлення про форми збереження цінностей у стародавніх народів Сходу, є Біблія. У книгах Старого Завіту містяться відомості про різні форми нагромадження історико-культурних цінностей та опис об'єктів, які можна датувати до доби бронзи. Аналіз книг Старого Завіту дає змогу висловити припущення, що в них йде мова про три види «ковчегів»: ковчег-судно («Ноїв ковчег»), ковчег-саркофаг («Йосиф ковчег») та ковчег-скринька («Моїсєїв ковчег», «ковчег Ісуса Навина», «ковчег Соломона»). В останньому виді ковчегу вбачаємо одну з форм збереження цінностей. Крім того, у книгах Старого Завіту подано опис т. зв. скарбниць, аналогічних за функціональним призначенням до відкритих сховищ у палацах криpto-мікенської культури.

Вважаємо, що традиція виготовлення ковчегів-саркофагів і ковчегів-скриньок бере початок у культурі Стародавнього Єгипту, оскільки,

як показали дослідження гробниці Тутанхамона, проведені у 1920-х рр. британським археологом Г. Картером, за часів правління XVIII династії у Новому царстві набули поширення ковчеги-саркофаги та ковчеги-скриньки. Саме ковчег-скринька, аналогічний до відкритого Г. Картером у гробниці Тутанхамона, на нашу думку, знаходився в Єрусалимському храмі царя Соломона (правив у 972—932 рр. до н. е.).

Значення «ковчегу» для народів Давнього Сходу докладно вивчено видатним французьким філологом-сходознавцем та істориком Ж.-Е. Ренаном (J.E. Renan) (1823—1892) у книзі *Vie de Jésus* («Життя Ісуса», 1863): «Переносний ковчег, який прикрашений на кришці сфінксом та кільцями з боків для поруччя, складав усе релігійне начиння; у ньому складалися усі священні предмети нації, її реліквії, сувеніри і, нарешті, “книга” — хроніка цього племені, що велася безперервно, проте записи до якої надто скупі»² [24, с. 56—70]. Отже, «ковчег» був ще і своєрідним архівом [24].

Важко погодитися з думкою А. Грегорової, яка, спираючись на дослідження міста Ур, проведене британським археологом Л. Вуллі у 1927—1928 рр., вважала, що за часів правління останнього вавилонського царя Набоніда (555—539 рр. до н. е.) вже *de facto* існував один із перших музеїв у світі [1, с. 54]. Л. Вуллі розкрив рештки храму, в одній із кімнат якого зберігалися предмети, а також опис цих предметів (можливо, передтеча сучасного колекційного опису). Мотиви створення такого опису могли бути різними, наприклад тривала війна, тому вели облік матеріальних цінностей, які необхідно зберігти.

В Європі перші приміщення, збудовані спеціально для збереження цінностей, відомі вже у II тис. до н. е. у крито-мікенській культурі [25]. Але зауважимо, що це були саме сховища, а не музеї у нашому розумінні. Не маємо ані археологічних, ані писемних свідчень, що в таких приміщеннях були розташовані експозиції для огляду речей. До нашого часу також не знайдено їхні описи (якщо вони насправді існували). Під час досліджень Олімпії та Дельф археологи впродовж XIX—XX ст. відкрили багато «скарбниць», споруджених різними містами Греції, аби зберігати там дари, які підносили богу або богам. На думку Г.Г. Мезенцевої та Ю.А. Омельченка, аналогічні домусейні форми нагромадження історико-культурних цінностей мали місце і в античних містах-державах Північного Причорномор'я [9, с. 11; 15, с. 149—150].

У період правління Александра Македонського (336—323 рр. до н. е.) центром науково-педагогічної діяльності був Александрійський мусейон. До нашого часу єдиним письмовим свідченням про організацію мусейону є опис славетного грецького географа Страбона (64/63 р. до н. е. —

² Переклад з англійської зроблено автором.

23/24 р. н. е.) у «Географії». Наведемо повністю цей текст: «Мусей є також частиною приміщень царських палаців; він має місце для прогулянок, “екселру” та великий будинок, де знаходиться велика їдальня для вчених, які працюють у Мусеї. Ця колегія вчених має не тільки спільне майно, а й жреця — правителя Мусею, який раніше призначався царями, а тепер — Цезарем» [7, с. 207—208]. Деякі дослідники XIX ст. припускали, що Александрійський мусейон заснований за Птолемея I Сотері чи Птолемея II Філадельфі. Цей заклад був державною установою. Його прототипом став приватний мусейон, влаштований в Афінах Філостратом. При мусейоні були анатомічний кабінет, ботанічний та зоологічний сади, а також астрономічна обсерваторія. За Птолемея II Філадельфі в мусейоні постійно працювали 50 осіб. Також була бібліотека, яку в різні роки очолювали видатні вчені-філософи та поети: Зенодой, Каллімах, Ератосфен, Аполлоній Родосський, Арістофан, Арістарх. За римського правління мусейон нагадував сучасний університет. Дослідники вважають, що мусейон виник у III ст. до н. е. і припинив існування наприкінці IV ст. Бібліотека на початку III ст. до н. е. нараховувала близько 700 тис. сувоїв з грецької та перекладеної східної літератури. Відомий опис книжкового фонду — бібліографічні таблиці з 120 рукописних сувоїв [26]. Бібліотека зазнала втрат у 47 р. до н. е. під час військового походу Юлія Цезаря, значно постраждала у 391 р. і остаточно загинула у VII—VIII ст.³

Саме цього часу поширюється грецьке слово «музей» (лат. *mūsēum*), похідне від слова «муза». Музей у Стародавній Греції розглядали як «скарбницю» (лат. *thēsaurus*). Слово «мусейон» (лат. *museion* — Д.К.) вперше використано у книзі II, листі 9 до Макріна давньоримським державним діячем і письменником Плінієм Молодшим (62 — бл. 114), племянником Плінія Старшого (23—79) на позначення кімнати усамітнення — бібліотеки. У заповіті давньогрецького вченого Феофраста (370—285 рр. до н. е.), який наведено граматиком афінським Діогеном Лаєртським (перша половина III ст. н. е.) у книзі четвертій «Про життя, вчення та висловлювання знаменитих філософів», також згадано «мусейон» як місце для дискусій. Дослідники виділяють декілька різновидів тогочасних «музеїв»: гліптотеку (зібрання скульптури), дактіліотеку (зібрання камей та гемм), пінакотеку (зібрання картин) [27, с. 25].

Видатний давньоримський архітектор, «батько архітектури» Вітрувій (I ст. до н. е.) у трактаті «Десять книг про зодчество» докладно описав облаштування храмів і світських приміщень, проте не виділяв «мусе-

³ Герасимчук О.А., Жлудько Е.М. Бібліотека. Енциклопедія сучасної України. Київ: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. URL: <https://esu.com.ua/article-41928> (дата звернення: 18.12.2024).

йон» як місце для збереження та експонування цінностей. Пам'яткам приділив увагу і державний діяч та історик Пліній Старший у «Природничій історії» («*Naturalis historia*») (дійшло 37 книг) (77 р. н. е.). У книгах VIII—XI подано відомості про тварин і людину; у книгах XII—XXXII — про рослини, а книги XXXIII—XXXVII присвячені неорганічному світу. Книги XXXIV та XXXV містять інформацію про пам'ятки мистецтва. «Природничу історію» можна вважати першою енциклопедією у сучасному розумінні цього поняття.

Письменник Павсаній в «Описі Еллади» (II ст. н. е.) надав опис пам'яток античного часу. Попередником підручників із мистецтвознавства та музеєзнавства можна вважати книжку римського риторіа III ст. Філострата II (Флавій Філострат Старший, Флавій Філострат Афінський, 170—250), яка містить прочитаний ним курс у Неаполітанській картинній галереї. У книзі зроблено стилістичний аналіз 64 картин. Її автором, можливо, був і онук Філострата II Флавій Філострат Молодший (Філострат IV) — давньогрецький письменник [28]. Дослідники припускають, що автором «Картин» міг бути Флавій Старший⁴.

З XVIII ст. на теренах України вже відомі музейні заклади. Зокрема, у 1780-х рр. при Львівському університеті існували кабінети мінералогічний та натуральної історії [29, с. 35]. При колегіумі м. Острог у 1790-х рр. існував учбовий музей («*Muzeum*»), створений за ініціативи вчителя математики, де зберігались інструменти з геометрії [30, с. 285].

На початку XIX ст. в Україні організовуються перші музеї історико-археологічного профілю у містах Причорномор'я. При Харківському університеті у 1807 р. засновують кабінет раритетів, а 1835 р. — Музей красних мистецтв. За ініціативи першого ректора Київського університету Св. Володимира, визначного вченого-ботаніка та історика, професора М.О. Максимовича у 1835 р. створено Археологічний музей при університеті.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити низку висновків:

1. Процес формування ціннісного (аксіологічного, «музейного») ставлення людини має такий схематичний вигляд: річ → річ як працінність → річ як цінність (предмет музейного значення) → «музейний предмет» → колекція → зібрання → музей. Предмет музейного значення виконує мнемоністичну функцію, тобто має властивість нагадувати людині про щось в означенні пам'яті.

2. Аполітейні та синполітейні суспільства не знають соціокультурного поліфункціонального інституту, як-то музей. Як показує історія

⁴ Філострати. Літературна енциклопедія: в 2 т. Київ: Академія, 2007. Т. 2: М—Я. С. 535.

культури, сакральні інститути суспільства, як-то святилища та храми, не наділені музейними функціями.

3. У давніх людей не було усталеного розуміння необхідності створення світського просвітницького закладу на кшталт музею. Мав минати певний час для вироблення у культурі суспільства критеріїв «музейного» поцінування речей та усвідомлення необхідності збереження та популяризації пам'яток шляхом створення експозицій для широкого кола відвідувачів, що у країнах Європи припадає на добу Відродження та Просвітництва.

4. Християнські храми не можна ототожнювати з музейними закладами. У храмах знаходяться високохудожні витвори мистецтва, виконані талановитими, а часом навіть визначними майстрами, але, як свідчить історія церкви, ставлення її діячів до історико-культурної спадщини не завжди сприяло збереженню пам'яток, а іноді призводило до їх повного руйнування.

5. Музей як поліфункціональна система є епістемною моделлю культури, однією з історичних форм колективної пам'яті, ціннісного ставлення людини до світу, підтримки традиції та засобом масової комунікації, що проявляється в експозиції, яка інформує про абстрактне за допомогою конкретного.

Автором складено хронологію розвитку музеєзнавчих концепцій з історії первісного суспільства в Європі.

1. *Історичний період:* Донауковий (доба середньовіччя — XVI ст.). *Зміст музеєзнавчої концепції:* Характеризується першими відомостями про пам'ятки первісної історії у різних тодішніх країнах Європи.

2. *Історичний період:* XVII—XIX ст. *Зміст музеєзнавчої концепції:* Усвідомлення пам'яток первісної історії як таких, що потребують наукового дослідження та можливого збереження для наступних поколінь.

3. *Історичний період:* Друга половина XIX ст. — перша половина XX ст. *Зміст музеєзнавчої концепції:* Перші розробки програм створення «археопарків» і «експериментальних поселень» з історії первісного суспільства.

4. *Історичний період:* Друга половина XX ст. — наш час. *Зміст музеєзнавчої концепції:* Створення нових концептуальних засад збереження та експонування нерухомих пам'яток кам'яного віку та епох енеоліту-бронзи і відповідних музеїв, а також «реконструйованих поселень». Виокремлення різних музеєзнавчих шкіл і наукових напрямів.

Слід зазначити, що у сучасному суспільстві дедалі більшого поширення набувають віртуальні музеї з експозиціями, зробленими на основі відцифрованих музейних предметів, оптичних копій (голограм). Особливо актуальним це стає для сучасного музейництва України у зв'язку з воєнними діями, пов'язаними з російським вторгненням. Проте тради-

ційний музей є ознакою сучасної людської цивілізації, і коли зникає подібна форма культури, це рівнозначно загибелі того чи іншого соціуму. Віртуальний музей не може замінити автентичні речі — музейні предмети (експонати), які дають можливість відвідувачу стати неначе співучасником тієї чи іншої історичної події та зануритися в речовий світ.

Подальшого дослідження потребує вивчення історії створення приватних зібрань старожитностей, збірок творів мистецтва, учбових колекцій в Україні за доби Нового часу, зокрема можливості існування таких колекцій при братських школах кінця XVI—XVII ст., а також при Києво-Могилянській академії, та ролі церковного, культурного і громадського діяча, письменника, професора Г. Кониського (1717—1795) у створенні учбового музею.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Gregorová A. Múzeá a muzejnictvo. Martin: Matica Slovenska, 1984. 308 s.
2. Holman P. Evolution of the definition of a museum. *The conference “New definition of the museum: its pres and cons”*. Brno: Technical museum v Brně, 2022. P. 24—34. URL: https://www.tmbрно.cz/wp-content/uploads/2022/06/sbornik_TMB-EN-ebook.pdf (дата звернення: 02.02.2025).
3. Neustupný J. Otázky dnešního musejnictví: příspěvky k obecné a speciální museologii. Praha: Orbis, 1950. 212 s.
4. Stránská E., Stránský Z. Základy štúdia muzeológie: určené pre poslucháčov muzeológie a príbuzných odborov a záujemcov o múzejnú kultúru, ochranu prírody a pamiatkovú starostlivosť. Banská Bystrica: Fakulta prírodných vied Univerzita Mateja Bela; Banská Štiavnica: Katedra eko-muzeológie, 2000. 129 s.
5. Desvallées A., Mairesse F. (Eds.). Key Concepts of Museology. Paris: ICOM, 2010. 83 p.
6. Сошніков А.О. Модерні і постмодерні практики музеалізації культурної трансформації: (філос.-антропол. аналіз): автореф. дис. ... д-ра філос. наук: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2014. 36 с.
7. Червоненко О.В., Кепін Д.В. Витоки природничого музейництва в Європі. *Історія науки і техніки*. 2016. Вип. 8. С. 206—214. <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2016-6-8-206-214>
8. Странски З. Музеологията като наука. *Музеи и паметници на културата*. 1981. № 6. С. 37—43.
9. Мезенцева Г. Г. Музеезнавство: (на матеріалах музеїв Української РСР). Київ: Вища школа, 1980. 120 с.
10. Хведась А. Домузейні форми колекціонування і формування музейних осередків на Волині в XIII — першій чверті XX ст. *Наукові записки Університету «Острозька Академія»*. 2000. Вип. 1. С. 219—227.
11. Омельченко Ю.А. Джерела вітчизняного музейництва. *Культурологічні студії*. 1996. Вип. 1. С. 147—162.
12. Омельченко Ю.А. Формування вітчизняної культурної спадщини. *Vita Antiqua*. 2003. № 5. С. 219—230.

13. Парахонский Б.А. Язык культуры и генезис знания. Киев: Наук. думка, 1988. 212 с.
14. Гріффен Л.О. Історико-культурна спадщина в соціалізації індивіда. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред. Гріффен Л.О., Титова О.М. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. С. 23—39.
15. Kouřimský J. Bunte Welt der Mineralien. Prag: Artia, 1977. 352 s.
16. Поплавская М. Д. Увлекательная палеонтология. Киев: Наук. думка, 1982. 128 с.
17. Левчук Л.Т., Кучерюк Д.Ю., Панченко В.І. Естетика. Київ: Вища школа, 2000. 400 с.
18. Грищенко В.С., Єфименко В.В., Левчук Л.Т., Лосєв І.В., Панченко В.І., Шинкаренко О.В. Історія світової культури. 3-тє вид., стер. Київ: Либідь, 2000. 368 с.
19. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ: Парапан, 2003. 240 с.
20. Jelinek J. Velký obrazový atlas pravěkého člověka. Praha: Artia, 1972. 560 s.
21. Lommel A. Prehistorické a primitívne umenie. Bratislava: Pallas, 1972. 184 s.
22. Чмихов М.О. Давня культура. Київ: Либідь, 1994. 288 с.
23. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. Київ: Либідь, 1999. 240 с.
24. Renan's life of Jesus / Translated, with an introduction by W.G. Hutchison. London: Walter Scott, 1898. 346 p.
25. Lewartowski K., Ulanowska A. Archeologia Egejska: Grecja od paleolitu po wczesną epokę żelaza. Warszawa: PWN, 1999. 188 s.
26. Каракоз О.О. Історія книги. Київ: Ліпа-К, 2018. 359 с.
27. Żygulski Z.J. Muzea na świecie: wstęp do muzealnictwa. Warszawa: PWN, 1982. 216 s.
28. Côté D. La figure d'Eschine dans les Vies des sophistes de Philostrate. *Cahiers des études anciennes*. 2005. № 42. P. 389—420.
29. Терський С., Савченко О. Історія музейної справи та охорони культурної спадщини в Україні. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2020. 260 с.
30. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsz miasta Ostroga: materiały do history Wołynia. Warszawa; Kraków: Gebethner I Wolff, 1913. 299 s.

Одержано 21.01.2025

REFERENCES

1. Gregorová, A. (1984). *Museum and museum work*. Martin: Matica Slovenska [in Slovak].
2. Holman, P. (2022). Evolution of the definition of a museum. *The conference "New definition of the museum: its pres and cons"*. Brno: Technical museum v Brně, 24—34 URL: https://www.tnbrno.cz/wp-content/uploads/2022/06/sbornik_TMB-EN-ebook.pdf (last accessed: 02.02.2025).
3. Neustupný, J. (1950). *Issues of modern museum work: a textbook on general and special museology*. Prague: Orbis [in Czech].
4. Stránská, E., & Stránský, Z. (1950). *The essentials of museology studies: intended for students of museology and related fields and those interested in museum culture, nature conservation and monument care*. Banská Bystrica: Department of natural sciences, Mateja Bela University; Banská Štiavnica: Department of Eco-museology, 2000 [in Slovak].

5. Desvallées, A., & Mairesse, F. (Eds.). (2010). *Key Concepts of Museology*. Paris: ICOM.
6. Soshnikov, A. O. (2014). *Modern and postmodern practices of muzealization of cultural transformation: (philosophical-anthropological analysis)*: Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University [in Ukrainian].
7. Chervonenko, O.V., & Kepin, D.V. (2016). The beginnings of the natural history museology in Europe. *History of Science and Technology*, 8, 206—214. <https://doi.org/10.32703/2415-7422-2016-6-8-206-214> [in Ukrainian].
8. Stranský, Z. (1981). Museology as a science. *The Museums and Monuments of Culture*, 6, 37—43 [in Bulgarian].
9. Mezentseva, G.G. (1980). *Museology (based on the materials of the Ukrainian Soviet Socialist Republic)*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
10. Khvedas, A. (2000). Pre-museum forms of collecting and formation of museum centers in Volyn in the 13th — the first quarter of the 20th century. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University*, 1, 219—227 [in Ukrainian].
11. Omelchenko, Yu.A. (1996). Sources of domestic museum studies. *Cultural Studies*, 1, 147—162 [in Ukrainian].
12. Omelchenko, Yu.A. (2003). The formation of national cultural heritage. *Vita Antiqua*, 5, 219—230 [in Ukrainian].
13. Parakhonskyi, B.A. (1988). *The language of culture and the genesis of knowledge*. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
14. Hriffen, L.O. (2012). Historical and cultural heritage in the socialization of the individual. *The essentials of monuments research*. Kyiv: Center of Monuments Research of the National Academy of Sciences of Ukraine and Ukrainian Association for Protection of History and Culture Monuments, 23—39 [in Ukrainian].
15. Kouřimský, J. (1977). *Bunte Welt der Mineralien*. Prag: Artia.
16. Poplavskaia, M.D. (1982). *Exciting palaeontology*. Kyiv: Nauk. dumka [in Russian].
17. Levchuk, L.T., Kucherjuk, D.Yu., & Panchenko, V.I. (2000). *Aesthetics*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
18. Gryshhenko, V.S., Jefymenko, V.V., Levchuk, L.T., Losjev, I.V., Panchenko, V.I., & Shynkarenko, O.V. (2000). *A history of the world culture*. 3rd ed. Kyiv: Lybid, 2000 [in Ukrainian].
19. Krymskyi, S.B. (2003). *Questioning philosophical meanings*. Kyiv: Parapan [in Ukrainian].
20. Jelinek, J. (1972). *A large colored atlas of prehistoric man*. Prague: Artia [in Czech].
21. Lommel, A. (1972). *The prehistoric and primitive art*. Bratislava: Pallas [in Slovak].
22. Chmykhov, M.O. (1994). *The ancient culture*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
23. Stanko, V.N., Hladkykh, M.I., & Sehedá, S.P. (1999). *A history of the primitive society*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
24. *Renan's life of Jesus* (1898). Translated, with an introduction by W.G. Hutchison. London: Walter Scott, LTD.
25. Lewartowski, K., & Ulanowska, A. (1999). *The Aegean archaeology: Greece from the Paleolithic to the Early Iron Age*. Warsaw: PWN [in Polish].
26. Karakoz, O.O. (2018). *A history of book*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].

27. Żygulski, Z.J. (1982). *Museums in the world: an introduction to the museum work*. Warsaw: PWN [in Polish].
28. Côté, D. (2005). La figure d'Eschine dans les Vies des sophistes de Philostrate. *Cahiers des études anciennes*, 42, 389—420.
29. Terskyi, S., & Savchenko, O. (2020). *A history of the museum work and preservation of the cultural heritage in Ukraine*. Lviv: Publishing house of Lviv Politechnyka [in Ukrainian].
30. Kardaszewicz, S. (1913). *A history of the former town of Ostroh: materials for a history of Volyn*. Warsaw; Krakow: Gebethner i Wolff [in Polish].

Received 21.01.2025

D.V. Kepin, PhD (History), senior researcher
Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov
27, Kadeniuk avenue, Kyiv, 02094, Ukraine
e-mail: dKepin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

THE SOURCES ON THE HISTORY OF MUSEUM WORK AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

The article presents the results of a comprehensive analysis of the phenomenon of museum studies in Ukraine based on the data from humanities and natural sciences: archeology, ethnology, philology, cultural studies, art history, museology, monumentology, anthropology, geology, paleontology. The methodological framework covers a historical approach (to address museology issues), a comparative-historical method, a historical-chronological method, general scientific methods of analysis and synthesis, deduction, induction, methods of museology as a scientific discipline, the principle of objectivity. For a comparative analysis, modern data on museum studies of European, Near and Middle East countries were used; the chronological boundaries were determined by Prehistoric and the Greco-Roman time. The author elaborated on the hypothesis of Yu.A. Omelchenko that pre-museum forms of storage and use of historical and cultural values were known in Primitive Society, which was manifested by constructing sanctuaries and later temples, common in a class society. The views of philosophers, culturologists, archaeologists, ethnographers on the origin of material culture are analyzed. It is shown that the Bible is an invaluable written source that gives an idea of the forms of preservation of values by ancient peoples of the East. Results of the study led to the conclusion that the value-oriented (“museological”) attitude of a human was forming in the following way: “item → item as a pra-value → item as a value (subject to museum significance) → ‘museum object’ → → collection → storehouse → museum”. The subject of museum significance has mnemonistical function, i. e. reminding a human about something that is in his/her memory; sacred institutions in the society like cult buildings or temples do not feature museum functions. Ancient humans did not have a well-established understanding of the need to create a secular educational institution, such as a museum. The social culture did not foster an attitude of the “museum-based” perception of

items and the awareness of the need to preserve and popularize memorials by creating expositions for a broad range of visitors unless the passage of time, which in European countries fell upon Renaissance and Enlightenment eras. The museum, being a multifunctional system, is an epistemic model of culture, a historical form of collective memory, value-based attitude of a human to the world, support of tradition and a means of mass communication, which manifests by an exposition that informs on abstract by use of concrete.

Keywords: *museology, museum work, museum, primitive society's culture, item, churinga, value, cult building, temple.*